

Ad 2^m *Dist. maj.* deberet elicere, etc. si conceptus iste esset adaequatus, *conc.* si inadaequatus tantum; *nego.* Nos conceptu nostro ens *infinite perfectum* non comprehendimus, nec omnes perfectiones ejus aut etiam unam ex toto, scilicet intensive et extensive, distincte attingimus, nec proinde *infiniti* infinitum conceptum elicimus: sed inadaequate et pro modulo nostro *infiniti* infinitam ideam, quae in ipso *infinite* habetur, finite percipimus, intelligendo nempe, quid non sit, et in primis quid sit ens illud, esse videlicet simplex, realissimum, etc. Vide Baldinotti hac de re acutissime disserentem (1).

Instant II°. Finita neque occasionem praebere possunt conceptum hunc efformandi: nam finita percipimus per negationem *infiniti*; ergo conceptus iste antecedit quemcumque alium.

Resp. *Nego ant. prob. et conseq.* Ratio formalis, sub qua percipimus entia finita sicut vidimus numero penultimo, est aliquid positivum et reale; ergo finitum non concipitur per negationem *infiniti*. Insuper sequeretur, quod neque existentiam nostram, cum non aliter eam percipiamus nisi ut quid finitum, possemus apprehendere, non praesupposita notione entis *infinite perfecti*, quod est absurdum.

Instant III°. Si non supponatur animo nostro velut insculpta imago quaedam entis *infinite perfecti*, efformatus conceptus erit arbitrarius; unde oppositi etiam conceptus aequae recti censendi essent, quod profecto absurdum; ergo, etc.

Resp. *Nego maj. et ejus probat.* Prorsus non intelligitur, quid sit imago haec insculpta animo nostro. Deinde talis conceptus in omnibus deberet esse idem, cum tamen rudes et idiotae aut nullum, aut valde imperfectum habeant. Sicut autem ideae *realitatis, perfectionis, infiniti actualis* non sunt arbitrariae, ita nec conceptus *infinite perfecti* ab iis dependens; nequit igitur in hoc conceptu includi, quod imperfectionem redolet, nequit excludi, quod sub omni respectu veram perfectionem involvit. Merito itaque Epicurus, quod enti *infinite perfecti* carnales voluptates tribuerit, stultitiae et impietatis arguitur cum illis, qui ignavo otio ipsum torpere existimantes, omnem providentiam hujus mundi eidem denegaverunt.

(1) *Metaphys. general.* cap. 8. §. 606. et seqq.

46. Ens *finitum* in suo conceptu *contingentiam*, id est, *possibilitatem esse vel non esse* involvit; habet enim limites in perfectione; poterat igitur *aliter esse* ac est, aut prorsus *non esse*, cum in hoc nulla sit contradictio. Verum est hoc de omni ente *finito*; ergo omne ens *finitum* est *contingens*: cumque propter easdem rationes non a semetipso, sed essentialiter ab alio existentiam habere debeat, est etiam *ens ab alio*.

Ens *infinite perfectum* vi naturae suae omnem perfectionem includere debet; quod autem enti vi naturae suae convenit, necessario convenit: cum vero haec necessitas etiam ad ipsam existentiam ejus se porrigere debeat, ens *infinite perfectum* quoad omnia quae ipsi conveniunt debet esse *ens necessarium*. Praeterea utpote omnimode independens debet esse ens *a se*; non ita autem *a se*, quasi prius non habendo existentiam, postea sibimetipsi eam daret; hoc enim absurdum: sed *a se*, qualenus in natura sua continet sufficientem suae existentiae rationem. Existere *a se* et *per se* seu *in se*, multum differunt, ut facile colligitur ex n° 23 et 25, et ex modo dictis. Hoc discrimen diligenter advertendum est; nam ope subdoliae harum notionum confusionis Spinoza totum suum pantheisticum systema aedificavit. Quod autem spectat ad fundamentum objective reale utriusque hujus conceptus recolantur superius dicta (1).

ARTICULUS VI.

DE PRINCIPIO ET CAUSIS.

47. *Quod in se continet rationem alterius, est principium illius, quod dicitur principiatum et in eo sui rationem agnoscit.* Ad principium tria requiruntur: 1° Ut sit aliquo modo prius *principiato*, scilicet vel *origine*, id est prioritatem ordinis, quo unum ab alio procedere aut oriri intelligitur, quacumque tandem ratione procedat: vel *natura*, quod postulat prioritatem conceptus naturae complete existentis et distinctae ab alia: vel *tempore*, quod infert existentiam unius, altero nondum existente. 2° Aliquid contineat, unde fluat *principiatum*. 3° Aliquo modo distinguatur a *principiato*; secus posset esse principium sui

(1) Artic. I. n. 9. et hujus artic. n. 43. et 44.

ipsius (1). In rebus creatis prioritas *originis* necessario jungitur cum prioritate *naturae* et *temporis*; at non item relate ad Deum, in quo potest distingui prioritas *originis*, non tamen *naturae* aut *temporis*. De hoc plura tradunt theologi.

Causa in genere ita definitur: *Principium determinans aliud sibi insufficiens ad existendum*. Postrema definitionis verba indicant distinctionem *naturae* inter *causam* et illud, quod producitur, sive *effectum*; a qua distinctione praescindit notio *principii*: hinc omnis *causa* est *principium*, sed non vice versa. *Principium* et *principiatum*, *causa* et *effectus*, cum sint relativa, *formaliter* spectata sunt simul *tempore*. *Causa* accepta *materialiter*, est semper *tempore* prior *effectu*, non item *principium*.

48. Praecipuae causarum classes sunt sequentes: 1° *Causa prima* seu *a se*, et *secunda* seu *ab alio*: illa sibi sufficiens ad existendum nullimode pendet ab alia; haec vim existendi et operandi a prima mutuatur. 2° *Adaequata* et *inadaequata*: adaequata tantum virium continet, quantum par est effectui praestando; inadaequata e contra: hinc patet quid veniat nomine *concausae*, quae potest esse ejusdem vel diversi ordinis. Sic e. g. duo homines, quorum neuter seorsum acceptus adaequatas vires habet ad datum pondus ferendum, *ejusdem ordinis* *concausae* dicuntur: dum vero creatura a Deo juvatur ad aliquem effectum praestandum, *diversi ordinis* *concausae* habentur. 3° *Immediata* et *mediata*: inter immediatam et effectum nulla alia intercedit, inter mediatam e contra. Hinc intelligitur, *causam causae esse causam causati*, sive effectus. 4° *Phyfica* et *moralis*: *physica* vires *naturae* suae proportionales ad effectum producendum exerit; *moralis*, cui effectus, ab alia efficienter et physice productus, in sensu morali tribuitur, hoc est, propter jussionem, consilium, non prohibitionem, etc. 5° *Necessaria* et *libera*; haec, positis omnibus ad agendum requisitis, potest agere, non agere, vel contrarium

(1) Vocis *principium* multiplex est acceptio. Adverte igitur sermonem hic non esse de principio e. g. inter veritates et cognitiones, quarum illa quae caeteris cognoscendis aut ordinandis inservit, *principium* earum dicitur; nec de eo, quod dicitur *principium* seu primum in quodam extrinseco ordine ad alia, ut unitas relate ad numeros, aliquis numerus relate ad seriem, etc. sed hic agitur de principio et principiato inter entia, aut eorum intrinsecas proprietates et relationes.

operari: illa e contra, habitis omnibus ad agendum requisitis, nequit effectum non producere. 6° *Univoca* et *aequivoca*: illa similem *naturae* suae effectum producit; haec ad effectus dissimiles etiam a sua natura extenditur. 7° *Efficiens*, *finalis*, *formalis*, *materialis* et *instrumentalis*. De *causa efficiente* uberius mox agemus; de aliis pauca quaedam indicabimus.

49. *Causa efficiens* dici potest, *principium virtute sua determinans aliquid sibi insufficiens ad existendum*. Voces istae *virtute sua* ponunt discrimen *causae efficientis* ab aliis; non ita autem intelligendae sunt, ac si necessario involverent intrinsecum activitatis principium in eo, quod dicitur *causa*: apprime namque distinguenda est duplex activitatis et causalitatis species: *principalis* nempe seu ex principio intrinseco, et *instrumentalis* seu ex principio extrinseco. Hac distinctione non supposita, et *causam efficientem* definiendo per illud, quod in se *principium activitatis continet*, illi dumtaxat verbis ludunt, qui rebus inanimis, utpote principio intrinseco activitatis destitutis, omnem efficientiam denegant, idque inferre conantur ex ipsa *causae efficientis* definitione (1). *Causas secundas* nihil agere, sed Deum tantum, dogma Occasionalistarum est, quorum nonnulli adeo furere voluerunt, ut omnibus prorsus creaturis activitatem denegarint. Sic juxta ipsos non

(1) In hanc sententiam concessit, quod mirandum, saepius laudatus Baldinotti *Metaph. general.* cap. XI. §. 781. et seqq. Hinc et *causae efficientis* definitionem, scilicet, *quae ita agit ut vi sua aliquid sit, quod non erat*, sumit tantum in sensu *vis ab intrinseco* provenientis, et totis viribus conatur suadere materiam non agere, sed dumtaxat pati dum *ejus motu mutationes rerum multae exoriuntur*, eo quod in se non habeat principium motus sitque iners. Verum dato etiam quod omnes vires in materia exerantur per motum, motusque sit ab extrinseco materiae adveniens, num propterea negari poterit tales vires constanti ratione et lege materiae inhaerere, dumque inhaerent materiam ope ipsarum diversos effectus sive mutationes e. g. in vegetatione plantarum, productione fructuum aliisque chemicis attractionibus et combinationibus, revera praestare? Num ideo erit tantum passiva, quia singulis momentis eget ut in existentia et in existendi modo (statu motus vel quietis) conservetur? At et entia ab intrinseco activa egent ejusmodi conservatione, et talis conceptus divinae conservationis reddens entia mere passiva, tolleret quoque continuationem permanentem ejusdem eorum naturae.

est e. g. animus, qui corpus movet, ignis qui lignum comburit, sed Deus, qui utrumque effectum *occasione* animi et ignis producit. Ex quo intelligitur, quid sit, juxta ipsos, esse causam *occasionalem*; scilicet, nihil prorsus ratione sui ad effectus existentiam conferre: unde acceptio haec causae *occasionalis* non est confundenda cum illis causis occasionalibus sive potius *occasionibus*, de quibus fit frequens sermo in morali doctrina; istae enim sunt communiter hujusmodi, ut ex sui natura influant in effectus existentiam, alliciendo nempe causam *efficientem* ad actum.

50. Doctrinam hanc Occasionalistarum mox refellemus; prius tamen, ut notio causae *efficientis* creatae clarior fiat, exponendae sunt diversae acceptiones vocis *agere*: quidquid enim *agere* concipitur, causa *efficiens* denominatur.

Agere, producere, etc. si ad res inanimes referatur, duplicem sensum admittit: 1° *Agere* dicitur illa substantia, quae partem sui, diversis proprietatibus sive modificationibus affectam, in aliud convertit: sic tellus herbam *producit*. 2° *Agere* ens inanime dicitur, quando etiam nulla substantiarum partitio aut conversio habetur: sic globus in motu, dum alterum ad motum determinat, censetur *agere*, licet motus, utpote affectio extrinseca, ex uno in alium, liquoris instar, non transfundatur; similiter in attractionibus vel repulsionibus mutuis quas corpora aut eorum moleculae in se invicem exercent, dicuntur *agere*.

Relate ad entia animata duplicem quoque sensum vox *agere* continet: 1° Animus noster e. g. cogitando, volendo etc. subit quasdam modificationes internas et immanentes; unde *agere ad intra* dicitur. 2° Idem animus *agit* actione transiente *ad extra*, quando membrum aliquod corporis, cui unitur, determinat ad motum vel quietem. Duae hae postremae vocis *agere* acceptiones, et a se invicem et a duabus primis summopere discrepant.

Magis autem differt vox *agere, etc.* si eam ad actiones Dei indicandas transferamus. Cum Deus sit immutabilis et aeternus, omnemque status sui variationem et perfectionis suae augmentum ac decrementum prorsus excludat, ejus *agere* nec partitionem substantiae, nec ullam internam modificationem et mutationem involvit, sed simplicissimum nutum ejus omnipotentis voluntatis significat, quo res de *non esse* transfert *ad esse*: nam in Deo *velle* et *agere* idem sunt. Praeterea actio creaturarum *supponit* semper subjectum in quod exeratur: unde ipsae numquam aliquid producant ex *nihilo subjecti*,

sed tantum ex *nihilo sui*: e contra actio Dei e. g. creatio, ipsum subjectum *efficit*.

51. Quaelibet causa debet in se continere rationem, cur talis perfectio in effectu quem produxit, inveniatur: ratio haec *causalitas* denominatur, et sine ea effectus non haberetur. Hinc sequitur, omnem perfectionem effectus praecontineri in causa totaliter aut partialiter, prout causa fuerit adaequata vel inadaequata. Ratio est duplex: 1° Quia nemo dat, quod non habet; ergo si causa aliquo modo non contineret in se perfectionem effectus, illam ei tribuere non posset. 2° Quia secus eam perfectionem habere deberet effectus a se, vel a nihilo; utrumque vero repugnat. Perfectio autem effectus triplici modo potest praecexistere in causa. primo *formaliter*, si eandem specificam perfectionem causa et effectus continent: secundo *eminenter*, si excellentior perfectio causae idem praestat, ac perfectio inferior effectui communicata: tertio *virtualiter*, si natura causae perfectionem effectus, veluti generis diversi, prorsus respuens, virtutem tantum continet eam effectui tribuendi. Adverte tamen, ens aliquod dici perfectionem alterius praecontinere, etiam si non fuerit ejus causa.

52. Causa *efficiens* plerumque ad actum exire nequit, sine quibusdam requisitis sive conditionibus, quae quandoque non tantum ad melius, sed etiam ad simpliciter agendum necessario praerequiruntur: sic siccitas in ligno est conditio *sine qua non*, id est, sine qua ignis lignum non comburit. Idem dicatur de aliis circumstantiis. Hoc itaque habetur discrimen inter *causam* et *conditionem* seu requisitum, quod haec nullam exerat virtutem ad existentiam effectus, sed tantum, quod virtutem causae, effectui praestando per se proportionatam, reddat expeditam ad actum. Ex dictis colligitur 1° Errori obnoxiam esse expressionem istam: *Hoc post hoc; ergo ex hoc*: posito enim uno, potest sequi aliud, quin tamen hoc sit illius effectus (1). 2° In causa *efficiente* posse distingui actum primum proximum a remoto, et utrumque ab actu secundo. Actus *primus remotus* solam causalitatem sive vim effectricem, *primus proximus* vero omnia etiam requisita adesse supponit: actus autem *secundus* in ipso actuali vis effectivae exercitio consistit, et ipsum comitatur, vel saltem immediate subsequitur existentia effectus, prout scilicet actio fuerit immanens aut transiens, praesertim successiva.

(1) Vide quae diximus superius Art. 1. n. 8. et in nota.

53. Quidam a veteribus dictum sit *de actione in distans*, parum refert determinare. Pro certo autem teneri debet, quaestionem hanc locum non habere relate ad actiones Dei; relate vero ad causam creatam, quae actionem in subjectum exerit, eam debere esse aliquo modo subjecto applicatam. Applicatio erit *immediata* per *identitatem suppositi*, quando actio est immanens; vel per *unionem physicam*, quando agens cum subjecto naturaliter est conjunctum; vel per *contiguitatem physicam*, quando ad contactum perveniunt. Fiet vero *mediata* per *concausam*, per *virtutem physicam* a causa ad subjectum se porrigentem, vel demum per *influxum moralem*, qui solus forte (1) posset spectari velut *actio in distans* e. g. in superiore subditos suos longe dissitos per influxum seu mandatum gubernante.

54. Defendimus, causis secundis modo proportionato earum naturae, et posse et revera competere *esse efficientes*, quod utrumque Occasionalistae sive rigidissimi sive rigidiores sive benigni denegant (2).

Impossibilitas hujus efficientiae desumeretur aut ex parte creaturarum aut ex parte Dei: primum dici nequit; siquidem illa tantum perfectio creaturis repugnat, quae vel in se est infinita, vel ordinis earum naturae superioris: atqui vis agendi, de qua loquimur, non est quid infinitum, cum non dicat nisi educationem solummodo ex *nihilo sui*: non est ordinis superioris, cum pro diversa entium natura diversam activitatem (n° 50.) agnoscamus, ergo ex parte creaturarum nulla habetur repugnantia. Hinc nec alterum dici potest; nam quidquid in se non repugnat, Deus efficere potest. Deinde, qui potest plus, potest minus: atqui plus est dare existentiam, quam vim ali-

(1) Dicimus *forte*, quia cum mandatum seu ordinatio superioris ut effectum habeat, debeat subditis per vocem, scriptum vel aliquid aliud manifestari, etiam in hoc casu aderit quaedam moralis praesentia seu applicatio causae ad subjectum in quod exeritur actio.

(2) Occasionalistae, dicti *rigidissimi*, omnibus causis creatis, ac proinde ipsi humanae voluntati activitatem, et per consequens libertatem denegantes, Fidei etiam adversabantur, omnique impietati aditum patefaciebant; paucos tamen assecras nacti sunt. *Rigidiores*, ne violatae Fidei reos se constituerent, solam humanam voluntatem, in liberis ejus actionibus, ab hac universali inactivitate causarum secundarum excipiebant. *Benigni* tandem, rebus tantum inanimis minus quoque principalem activitatem nullatenus concedunt.

quid congruenter ad propriam naturam efficiendi; ergo Deus qui potuit existentiam, potest et activitatem creaturis tribuere.

Actu vero vim hanc competere creaturis, constat in primis ex communi judicio rationis in ipso sensu naturae fundato, ex quo certi sumus, quasdam actiones a nobis ita provenire, ut nobis *in genere morum* tribuantur, utque ad praemium vel poenam imputentur: si vero solus Deus ageret, hujusmodi retributio vel nulla vel etiam injusta foret. Deinde tolleretur discrimen inhonesti, cum a Deo nihil tale provenire possit. Idem quoque, relate ad actiones nostras, sensus intimus ostendit. Tandem ex communi agendi ratione, inquirendo alienius eventus causam, non facile assentimur dicenti, quod a Deo proveniat, nisi prius ostendatur, effectum vires creatas excessisse, aut saltem nullam causam secundam in ejus productionem influxisse.

55. Argumentum ex sensu naturae rationalis depromptum, valet etiam quoad alia entia sive animata sive inanimata. Quilibet enim putat, belluam e. g. ambulare, ignem calefacere, panem nutrire, etc. atque in his agnoscimus non indifferentes dispositiones ad effectus determinatos, prout recte infert S. Thomas (1): *Contra rationem sapientiae est, inquit, ut sit aliquid frustra in operibus sapientis. Si autem res creatae* (et loquitur praesertim de rebus materialibus) *nullo modo operantur ad effectus producendos sed solus Deus operatur, frustra essent adhibitae ab ipso aliae res ad producendos effectus* (2). Quia tamen entia inanimata, utpote inertia, principio intrinseco activo destituuntur, ipsis non tribuimus efficientiam *principalem*, sicut ceteris, sed tantum *instrumentalem*, posita nempe determinatione ab extrinseco.

[1] *Contra Gentes*, l. 3. c. 69.

[2] Quidam putant vim hujus argumenti eludere dicendo, res creatas non esse frustraneae adhibitae si supponantur adhiberi velut occasiones quaedam. At minime advertunt, quod in rebus quae adhibentur adsint non indifferentes dispositiones ad effectus praestandos, e. g. in semine et tellure relate ad productionem plantae, in cibo relate ad nutritionem etc. quodque in his rebus dum effectus producitur, ut experientia probat, fiant quaedam reales immutationes; talis igitur adhibitio rerum foret frustranea si Deus *immediate ac per se* effectus produceret, *res autem creatae*, ut ait S. Thomas, *nullo modo operarentur ad effectus producendos.*